

The Journal of International Civilization Studies
Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi
Volume III/ Issue I
ISSN: 2548-0146, Nevşehir/ TURKEY
DOI: <doi>10.26899/inciss.141</doi>

İSMAİL BEY GASPIRALI AND THE IDEA OF TURKISH UNITY¹

Dr. Öğr. Üyesi Aykut ACAR

Dumlupınar Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü

aykut.acar@dpu.edu.tr

Öğr. Gör. Ahmet ÖZKAN

Gazi Üniversitesi

Adalet Meslek Yüksekokulu Adalet Bölümü

ozkan_a6@hotmail.com

Ozan YETKİN

Dumlupınar Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ABD Doktora Öğrencisi

ozan.yetkin@ogr.dpu.edu.tr

Abstract

İsmail Bey Gaspiralı is a very important leading figure of Turkish philosophy who lived at the end of 19th century and at the beginning of 20th century. His idea of **Turkish Unity** which was shaped by his motto **unity in language, idea and work** became influential in spite of some difficulties. His distinctive feature is his ability to transform his ideas into the practice. Gaspiralı both constructed the idea of Turkish unity in intellectual level and reflected into life in practical level by means of Tercüman newspaper. It demonstrates that he is both practitioner and the theorist of Turkic and Islamic concepts without any discrimination. Therefore, he means from the remark of Russian Muslims all Turkish communities in particular to Crimean Turks to ones spreading overall geography.

In this study, it was followed the main trajectories of his idea of Turkish unity based on the motto of **unity in language, idea and work**. Starting from this point

¹ Bu makale, 26-28 Ekim 2017 tarihleri arasında Kütahya Dumlupınar Üniversitesi'nde düzenlenen II. Türk İslam Siyasi Düşüncesi Kongresi'nde yazarlar tarafından sunulmuş olan “İsmail Bey Gaspiralı ve Türk Birliği Düşüncesi: Dilde, Fikirde, İşte Birlik!” başlıklı bildirinin (yayınlanmamış) gözden geçirilmiş ve yeniden düzenlenmiş halidir.

of view, this thinking analyzed in line with his life in respect of emerging the evolution of the idea. In concluding chapter, the problems which are faced in Turk-Islam geography and their ways of solution under the light of Gaspıralı perspective are elaborated in different dimensions.

Key words: *İsmail Bey Gaspıralı, The Idea of Turkish Unity, Unity in Language, Idea and Work, Tercüman Newspaper, Russian Muslims*

İSMAİL BEY GASPIRALI VE TÜRK BİRLİĞİ DÜŞÜNCESİ

Özet

İsmail Bey Gaspıralı, 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında yaşamış, Türk düşünce dünyasının en önemli isimlerinden birisidir. Onun “**dilde, fikirde, işte birlik**” ifadesi etrafında şekillenen **Türk Birliği** düşüncesi tarihi süreç içerisinde zorlu ve çetrefilli yolculuğuna rağmen günümüze kadar ulaşmıştır. Onu özel kılan bir nokta da, fikirlerinin düşüncede kalmayıp hayata geçmiş/geçirilmiş olmasıdır. Gaspıralı, Türk birliği idealini hem düşünsel olarak şekillendirmiş hem de *-büyük oranda Tercüman Gazetesi aracılığıyla-* hatırı sayılır bir boyutta fiili olarak gerçekleştirme imkânı elde etmiştir. Bu, onun bir Türk Birliği düşünürü olmasının yanında ve ötesinde bu düşüncenin bir uygulayıcısı olduğunu da göstermektedir. Aynı zamanda Gaspıralı, Türk ve İslâm kavramlarını birbirinden ayırmayıp bir bütün olarak ele almış, fikirlerinde bunu açıkça göstermiştir. Onun Rusya Müslümanları olarak ifade ettiği, esasen Kırım başta olmak üzere o coğrafyaya yayılmış Türk topluluklarıdır.

Bu çalışmada, İsmail Bey Gaspıralı'nın düşünce dünyasında bir yolculuğa çıkılarak, onun Türk Birliği idealinin izleri takip edilmiştir. Türk birliği düşüncesinin ölküsü haline gelen **dilde, fikirde, işte birlik** anlayışı meselenin merkezinde bulunmaktadır. Bu ölküden hareketle Türk Birliği düşüncesi incelenmiştir. Her insanın fikir dünyası yaşadığı hayatla paralel olarak şekillenmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada bu bakış açısıyla İsmail Bey Gaspıralı'nın hayatı da inceleme konusu yapılmıştır. Sonuç kısmında ise, günümüzde Türk İslam coğrafyasında yaşanan sıkıntılar ve bu sıkıntıların çözüm yollarına İsmail Bey Gaspıralı'nın perspektifinden bakılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kavramlar: *İsmail Bey Gaspıralı, Türk Birliği Düşüncesi, Dilde, Fikirde, İşte Birlik, Tercüman Gazetesi, Rusya Müslümanları*

Giriş

İsmail Bey Gaspıralı, 19. yüzyıl Türk milliyetçiliğinin en önemli temsilcilerindedir. Türk milliyetçiliği düşüncesinin temel düsturlarından olan **dilde, fikirde, işte birlik** ülküsü İsmail Bey Gaspıralı tarafından geliştirilmiştir. Yaşadığı dönemde, en ünlü eseri olan Tercüman Gazetesi'nin yanı sıra, çeşitli kitaplar, dergiler neşretmek ve çeşitli kongreler tertiplemek suretiyle ömrünün sonuna kadar Türk birliğini tesis etmek için yoğun bir çaba göstermiştir.

İsmail Bey Gaspıralı'yı, kendi coğrafyasına sıkışmış bir Türk milliyetçisi olarak tanımlamak ona haksızlık olacaktır. Bunun yanı sıra sadece Türk coğrafyasının değil İslam coğrafyasının dertleriyle de dertlenmiştir. Dolayısıyla Türk İslam coğrafyasına mal olmuş bir şahsiyettir. Onun terminolojisinde Türk ve Müslüman kavramları aynı şeyi ifade etmektedir. Bir yerde Türk dediğine başka bir yerde Müslüman diyebilmektedir. Bu iki kavramın birbirinden ayıramayacak şekilde bütünleştiğini ifade eder.

İsmail Bey Gaspıralı, ömrü boyunca iki temel mesele üzerine yoğunlaşmıştır. Bunlardan birincisi, Türk İslam coğrafyasını gaflet uykusundan uyandırmaktır. İkincisi ise Türk birliğini tesis etmektir.

Gaspıralı'nın temel meselelerinden bir tanesi Türk ve Müslüman coğrafyalarının çağın dünyasına nazaran çok geride kalmış olmasıdır. Bu geri kalmışlığı İslamiyet'e bağlayanlara da şiddetle karşı çıkar. Ona göre, İslam ilerlemenin önünde bir engel olmadığı gibi, aksine ilerlemeyi teşvik eden bir dindir. İslam coğrafyasının genelinde yaşanan sorunun temel sebebi, dinin yanlış yorumlanmasıdır. Yaşadığı dönemde var olan İslam anlayışı ile İslamiyet'in olması gerektiği hali üzerinde ayrımlar yapar. Bu meseleyi en etkili biçimde ütopyik bir roman olarak kaleme aldığı Darürrahat Müslümanları'nda ifade etmiştir. Hikâyede, Orta Asya'da yaşayan bir müslümanın Endülüs'de gizli kalmış ve İslamiyet'i doğru yorumlayarak çağın teknoloji ve bilgi seviyesinin çok üstüne çıkmış bir İslam ülkesine seyahati ve bu seyahat sırasında kahramanın kendi ülkesinin geri kalmışlığı ile seyahat ettiği bu gizemli ülkenin gelişmişliği karşılaştırılmıştır.

İsmail Bey Gaspıralı'nın ilgilendiği diğer mesele ise Türk birliği düşüncesidir. Gaspıralı'nın Türk birliği düşüncesi üç basamak halindedir: Dilde birlik, fikirde birlik ve işte birlik. Basamakları birer birer çıkmak gerekmektedir. Bu doğrultuda Gaspıralı ilk olarak dilde birliği tesis etmek için çabalar. Dilde sağlanacak birlik, haliyle fikir ve iş birliğinin zeminin oluşturacaktır.

Bu çalışma İsmail Bey Gaspıralı'nın Türk birliği düşüncesi, dilde birlik, fikirde birlik ve işte birlik şeklinde incelenmiş, Türk İslam coğrafyasının bugün yaşadığı sorunların çözümünde Gaspıralı'yı anlamının önemi üzerinde durulmuş, dolayısıyla Türk birliğini sağlamak adına bugün

neler yapılması gerektiği konusunda çeşitli fikirlerin oluşabilmesine katkısı olacağı düşünülen görüşler ortaya konulmuştur.

İsmail Bey Gaspıralı'nın Hayatı

Türk İslam coğrafyasını gaflet uykusundan uyandırmaya ömrünü vakfetmiş, büyük Türk milliyetçisi, eğitimci, gazeteci, yazar İsmail Bey Gaspıralı, Kırım'ın Gaspıra köyünden Mustafa Ağa ile köklü bir mirza ailesinden gelen Fatma Sultan'ın ilk çocuğu olarak, 1851 yılında Kırım'ın Bahçesaray şehri yakınlarındaki Avcıköy'de dünyaya gelmiştir (Toksoy, 2001).

İsmail Bey Gaspıralı, 1854 yılında meydana gelen Akyaz (Sivastopol) Savaşı sırasında ailesiyle birlikte Bahçesaray'a yerleşmiştir. On yaşına kadar Bahçesaray'da yaşayan Gaspıralı, ilköğrenimini buradaki Zincirli Medrese'de Hacı İsmail Efendi'den aldığı eğitimle tamamlamıştır. Daha sonra eğitimini bir Rus okulu olan Akmescit Erkek Gimnaziyumu'nda sürdürmüştür. On iki yaşına geldiğinde Voronej'deki askeri okula gitti (Yaman, 2002: 22). Fakat İsmail Bey Gaspıralı bu okulda fazla kalamadı ve kaydını buradan aldırarak Moskova'da eğitim veren Moskova Askeri Lisesi'ne kaydını yaptırdı. Gaspıralı 1864- 1867 yılları arasında eğitimine Moskova'da devam etti (Pınarer, 2014: 81).

Moskova Harp Okulu, Gaspıralı'nın düşünce hayatında bir dönüm noktasıdır. O dönemde Moskova, panslavist hareketlerin ve Türklük aleyhinde yapılan çalışmaların merkezi konumundaydı. Moskova'daki bu manzara Gaspıralı'nın milli gururunu incitiyor, Türk milliyetçiliği düşüncesine daha sıkı bağlanmasını sağlıyordu (Akçuraoğlu, 2005: 337). Gaspıralı, Moskova'da aldığı eğitim esnasında, aşırı Slav akımının önde gelen şahsiyetlerinden birisi olan İvan Katkov ile arkadaşlığını oldukça ilerletmişti. Öyle ki İsmail Bey Gaspıralı, hafta sonu tatillerini onun evinde geçirmeye başlamış, okulda ve derslerde gördüğü Panslavizm akımını bir de Katkov'dan daha detaylı bir şekilde öğrenmişti. Katkov sayesinde Rus milliyetçiliği ve liberalizm gibi diğer aşırı akımları tanıma fırsatı bulmuştur (Bozkurt, 2008: 56). Tüm bu gelişmelerle birlikte düşünce dünyasında Türk birliği ülküsünün tohumlarını bu dönemde ekmiş, ömrünün geri kalanını bu tohumları yeşertip kökleri sökülemeyecek kadar derinde olan ulu bir çınar haline getirme gayesiyle geçirmiştir.

Moskova'daki bu tablo, Gaspıralı ile birlikte diğer Türk öğrenciler üzerinde de etkili oluyordu. Aynı düşüncelere sahip milliyetçi Türk öğrencileri, bu manzara karşısında birbirlerine daha çok yaklaşıyorlardı. Nitekim İsmail Bey Gaspıralı ile Litvanya'da yaşayan ama aslen Kırım Türklerinden olan Mustafa Mirza Davudoviç'in dostlukları bu döneme rastlamaktadır (Hablemitoğlu, 2015: 17).

Yaşadıkları ortam nedeniyle milliyetçilik duyguları giderek kamçılanan bu iki genç vatansever, 1867'de Girit isyanında Rum asilerine karşı mücadele eden Osmanlı güçlerine katılmak üzere İstanbul'a gitmeyi denediler. Bu amaçla önce Kırım'a, ardından Odessa'ya geçen iki genç, pasaportlarının olmayışı nedeniyle İstanbul'a varamadan yakalandılar. Bu olay Gaspıralı'nın askeri

öğrenciliğinin sona ermesine neden oldu. Moskova'ya tekrar dönmesine gerek kalmayan genç İsmail, 1868'de henüz 17 yaşındayken Bahçesaray'a geri döndü ve burada Zincirli Medrese'de Rusça öğretmenliği yapmaya başladı (Hekimoğlu, 2009: 300). Daha sonra 1872'de Kırım'dan ayrılarak İstanbul, Viyana, Münih ve Stuttgart üzerinden Paris'in yolunu tuttu. Paris'de iki yıl kadar kalan Gaspıralı, bu zaman zarfı içinde ünlü Rus yazar İvan Turgenyev'in yanında yardımcılık ve tercümanlık yaparak geçimini sağladı. 1874 yılında uzun bir süredir hayalini kurduğu Osmanlı zabiti olma hevesiyle İstanbul'a giden ve burada yaklaşık bir yıl kalan Gaspıralı, bu hayalini bir türlü gerçekleştiremeyince yeniden Kırım'a döndü (Toker, 2004: 32).

Eğitimci yönüyle ön plana çıkan İsmail Bey Gaspıralı'nın bir dönem siyasetin içinde yer aldığını ve belediye başkanlığı görevi yürüttüğünü belirtmek gerekir. İsmail Bey Gaspıralı, 1878 yılında Bahçesaray Belediye Başkan Yardımcısı, bir sene sonra da belediye başkanı seçilmiş ve 1884 yılında kadar bu görevine devam etmiştir.

İsmail Bey Gaspıralı, eğitim faaliyetlerini Kırım'la sınırlandırmamıştır. 1882 yılında ilk Usul-i Cedid mektebini açmış ve Kazan, Türkistan, Kafkasya, Hindistan, Çin ve Mısır gibi farklı coğrafyalara seyahatler gerçekleştirmiştir. Açtığı mekteplerde kırk gün gibi kısa bir sürede Türkçe okuma ve yazma öğretir. Gaspıralı'nın bu dönemde çıkardığı **Tercüman** Gazetesi, kendi döneminde tüm dünya Müslüman Türklerinin ortak sesi olmayı başarmıştır. Türk birliği yolunda büyük mücadeleler ve başarılarla dolu kıymetli ömrü 11 Eylül 1914'te son bulmuştur (Bilgisu, 2016). O dönemde Kazan'da yayımlanan Yıldız Gazetesi'nde İsmail Bey Gaspıralı'nın vefatı **Büyük Vaka** olarak haberleştirilmiş ve merhumun hizmetleri etraflıca kaleme alınmıştır (Karataş, 2016: 86).

Gaspıralı'da Türk Birliği Düşüncesi

Büyük Türk mütefekkeri İsmail Bey Gaspıralı'nın düşünce sistematüğinde Türk birliğinin sağlanması, kadim Türk milletinin modern dünyada varlığını sürdürebilmesinin yegâne yolu olarak son derece önemli bir yere konumlandırılmıştır. Bu birlik düşüncesi kapsamında ilk olarak dünyanın dört bir yanına dağılmış olan Türklerin Tatar, Azeri, Başkurt, Özbek, Kazak, Kırgız gibi isimler altında ayrılmalarına şiddetle karşı çıkmış, onları Türk kimliği altında bir bütün olarak görmüştür. Bu yapılan ayrımın Türkleri bölme, parçalama ve dağıtma siyasetinin bir parçası olduğunun farkında olarak tehlikeyi çok önceden sezmiştir (Ekinci, 1997: 29). Yazgan da bu duruma dikkat çekmiş, her birimize ayrı ayrı alfabeler kabul ettirilerek birbirimizi okuyamaz, birbirimizle yazışamaz hale getirildiğimizi, Özbek Han'ın torununa Özbek milleti, Kazak Han'ın torununa Kazak milleti, herkesin Türk dediği Azerbaycan Türklerine Azerbaycanlı denilerek dilimizin bilinçli şekilde bozulduğunu vurgulamıştır (2010: 178).

Türk Birliği, özellikle 20. yüzyılın başından itibaren daha da üzerine eğilinen ve akıllı Türk aydınlarının hemen hepsi tarafından tespit edilen bir çıkış yolu olarak görülmüştür. Bu düşünce Gaspıralı ile başlayıp Ziya Gökalp ve daha sonra da Atatürk tarafından sistemleştirilmiş, fikirleştirilmiş ve vasiyet haline getirilerek Türk milletine bırakılmıştır (Yazgan, 2010: 225). İsmail Bey Gaspıralı, Türk birliği düşüncesini **dil birliği, fikir birliği ve iş birliği** üzerine oturtuyordu. Bunlar içerisinde en çok dil birliğine önem veriyor, yukarıda da ifade edildiği gibi dilde birlik sağlanmadan fikir ve iş birliğinin mümkün olmayacağını ifade ediyordu.

Dil Birliği

İsmail Bey Gaspıralı'ya göre Türk birliğini tesis etmenin ilk ve en önemli aracı dil birliğiydi. Evvela dilde birlik sağlanmalıydı. Onun dil birliği ile kastettiği, kavramlara verilen anlamların aynı olmasıdır. Bu şekilde dağınık Türk topluluklarının ortak paydada buluşacağı ve kurulan dil birliğinin fikir ve iş birliğine zemin hazırlayacağı ifade edilmiştir. Gaspıralı, dil birliğine verdiği önemi 7 Ekim 1905 tarihli Tercüman Gazetesi'nde yayınladığı **Lisan Meselesi** isimli yazısında şu şekilde ifade etmiştir:

“ (...) her milletin hal ve istikbali için, dini bir olmak ne kadar mühim ise, dili de bir olmak şöylece önemli bir haldir. (...) Dil tefrikası (ayrılığı), mekan tefrikasından daha ağır, daha zararlıdır. Milletin birliği; lisanının birliği, tevhidi sayesinde. Kültür, bilim/fazilet edinimi ancak lisan birliği, lisan-ı edebi sayesinde olabilir.” (Akpınar, 2008: 75).

İsmail Bey Gaspıralı, Türk birliğini tesis edecek dili, konuşulduğunda ve yazıldığında *“İstanbul'daki hamal ve kayıkçı ile Şarki Türkistan'daki deve sürücüsü ve koyun çobanının”* aynı şekilde anlayabileceği bir dil olarak tanımlıyordu (Kırımlı, 2010: 47). Ona göre, *“sade ve umumca elverişli ve işlenmiş dile malik olmayan kavmin ilerisi pek şüpheli ve karanlıktır.”* (Akpınar, 2008: 35).

Rusya'daki baskıcı ortam, İsmail Bey Gaspıralı'nın dil birliğine ilişkin düşüncelerini paylaşmasına bir müddet engel olmuştur. 1905 senesinden sonra sağlanan serbestlik ortamında düşüncelerini daha açık bir dille ifade etmiş, dil birliği düşüncesini iyiden iyiye vurgulamaya başlamıştır (Kırımlı, 2010: 46).

İsmail Bey Gaspıralı, dil birliğini kuracak olan dile **Orta Dil** adını vermiştir. Bu dilin mümkün olduğu kadar tüm Türk dil ve lehçelerinin ortak noktalarını bir araya getirmek suretiyle oluşturulabileceğini ifade ediyordu. Bu doğrultuda Türk dil ve lehçelerinde farklılaşmalara yol açan yabancı kelime ve yapı özelliklerini terketmek gerekiyordu. Ancak hemen belirtmekte fayda var ki, Gaspıralı, bütünüyle yabancı kelime avcısı/düşmanı değildir.

İsmail Bey Gaspıralı'nın dil birliği için iki temel önerisi vardır. Bunlar:

- Türkçesi bulunduğu halde yabancı kelimeler kullanmamak veya Türkçesi olmadığından kabulüne mecbur olduğumuz ve herkesin bildiği yabancı kelimeleri Türkçe kurallarına uydurmak
- İfadeleri sadeleştirip, gereksiz uzatmalara gitmemek (Akpınar, 2008: 36).

İsmail Bey Gaspıralı, dilde sadeliğe o kadar önem vermiştir ki, sırf bu nedenle Kutadgu Bilig için **Eski Lisan-i Türki** isimli bir yazı kaleme almıştır ve bu yazıda Kutadgu Bilig'in yabancı dillerin tesirinden uzak saf Türkçesini methetmiştir (Akpınar, 2008: 25-26).

İsmail Bey Gaspıralı'nın dil birliğini tüm Türk coğrafyasında geçerli kılmak için kullandığı en etkili araç, şüphesiz onun en ünlü eseri olan Tercüman Gazetesi'dir. Tercüman Gazetesi, birlik ilkesi doğrultusunda, başta Rusya'daki Müslüman Türkler olmak üzere, tüm dünya Türkleri arasında dil birliğini sağlamak ve ortak bir dilin oluşması noktasında son derece yararlı olmuştur (Saklı, 2016: 267). Ne var ki Rusların kendi emellerini gerçekleştirme yolunda bilhassa İlminski ile başlattıkları yerel lehçe ve ağızları birer milli yazı dili haline getirme gayretleri başarılı olmuş ve İsmail Bey Gaspıralı'nın hayalini kurduğu ortak dil girişimi engellenmiştir (Yaman, 2002: 38). Her Türk topluluğuna ayrı ayrı alfabeler verilmek suretiyle onların birbirlerini okumalarının, yazı dilini kullanarak birbirleriyle anlaşmalarının önüne geçilmiş, tek milletten çeşitli milletler oluşturulmaya çalışılmıştır (Yazgan, 2010: 283).

Fikir Birliği

İsmail Bey Gaspıralı, Türk birliği düşüncesini şekillendirirken fikir birliğine de ayrıca önem vermiştir. Fikir birliğine verdiği önemi, yazdığı yazılardan çok yaptığı icraatlar göstermektedir. Bu doğrultuda toplanan Birinci, İkinci ve Üçüncü Rusya Müslümanları Kongreleri ve Dünya Müslümanları Kongresi teşebbüsleri, fikir birliğini tesis etme noktasında atılan adımlar olarak ifade edilebilir. Bu kısımda ilgili teşebbüslere kısaca değinilecektir.

1905 yılının Ekim ayında Rusya'da meydana gelen devrim, fikri açıdan bir serbestlik ortamı oluşturmuştu. Bu ortamda Rusya Müslümanları nispeten rahat bir şekilde fikir alışverişinde bulunuyor ve düşüncelerini birbirleriyle paylaşıyorlardı. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, Rusya Müslümanları bu tarz toplantılara 1905 Devrimi öncesinde (gizlice de olsa) başlamışlardı. Nitekim Birinci Rusya Müslümanları Kongresi, 1905 yılının Ağustos ayında, devrimden hemen önce toplanmıştı. Baskıcı ortamın son dönemine denk gelen bu kongreye, Rus hükümeti izin vermemiş, bunun üzerine kongre bir vapur seyahati görünümünde deniz üzerinde gizlice yapılmıştır. Kongrenin başkanlığını İsmail Bey Gaspıralı yürütmüştür. Bu kongrede, tüm Rusya Müslümanlarının faaliyetlerini birlik içinde yürütmeleri, Rus toplumundan kendilerine yarayacak olan ilerlemeci düşünceleri benimsemeleri, halkın seçtiği temsilcilerin devletin hukuki düzenlemelerinin yapım aşamasına katılımını sağlayacak

bir sistem için çalışılması, Müslümanlara Ruslarla eşit hakların verilmesi, Rusya Müslümanları Kongresi'nin mahallî düzeyde teşkilatlandırılarak faaliyetlerini sürdürmesi gibi önemli kararlar alınmıştır. Yapılan bu kongre yasal olmadığı için, alınan kararlar halk ile paylaşılmamış, bu kararların halka duyurulması için Ekim Devrimi'nin gerçekleşmesi beklenmiştir (Kırımlı, 2010: 74-75).

Ağustos 1905'de yapılan Birinci Rusya Müslümanları Kongresi'nde alınan kararlardan bir tanesi de en kısa zamanda ikinci kongrenin düzenlenmesi olmuştur. Bu doğrultuda, Yusuf Akçura'nın da girişimleriyle, 15 Ocak 1906'da İkinci Rusya Müslümanları Kongresi'nin yapılacağı ilgili kişilere duyurulmuştur. Ancak daha sonra, birinci kongrede olduğu gibi resmi izin alınamamış, görüşmeler gayri resmi olarak yapılmıştır. Bu kongrenin sonucunda tüm katılımcılar Rusya Müslümanlarının ittifakı için elinden geleni yapacağına dair yemin etmiştir. Ayrıca Rus Duması'nda (meclis) Müslümanların da temsil edilmesi için hükümete baskı yapılacağı kararı alınmıştır. Ancak en yakın seçimlere kadar bir Müslüman partisi kuracak yeterli zaman olmadığından, bir Rus partisi olan Kadet Partisi'ni destekleme kararı alınmıştır (Devlet, 2011: 141-144).

İkinci kongrede, Kadet Partisi'ne destek verileceği kararlaştırılmıştı. Çünkü kongre ile bir sonraki seçim tarihi arasında Rusya Müslümanları'nın parti kurmalarına yetecek zaman yoktu. Ancak ilerleyen dönemde Rusya Müslümanları'nın müstakil bir parti kurmalarının önemi İsmail Bey Gaspıralı tarafından bilinmekteydi. Nitekim İsmail Bey Gaspıralı, Rusya Müslümanlarının bir parti kurmasının önemini 15 Mayıs 1906 tarihli ve 51 sayılı Tercüman Gazetesi'nde **Zamanımız Meseleleri** isimli yazısında şu şekilde ifade etmiştir:

“Milli parti kurulmasına gerek var mı? Mutlak vardır. Çünkü millet arzu ediyor ve diğer bütün milletler milli ideolojisi olan milli partilerini çoktan beri oluşturdukları bilinmektedir. Ermeni, Gürcü, Polonyalı, Fin hatta birer avuç olan Estonya ve Letonya toplulukları milli fırkalar teşkil ettikleri zaman, bizler gece uykusunda yayılmış yatıyor idik. Ne için bizim yarımız, hatta çeyreğimiz kadar olmayan milletler teşkilatlanmış, düzenli, ideolojili bir surette bulduklarında bizler ya bir millete kuyruk ya bir partiye yama olalım? Cahil idik, gafil idik; ama bu, tabiat değil haldir; hal ise düzeltilir ve değişir.” (Akınar, 2016: 328).

Birinci ve İkinci Rusya Müslümanları Kongreleri, Rus Hükümeti'nden resmi izin alınmadığı için gayri resmi olarak yapılmıştır. Ancak, 16-21 Ağustos 1906 tarihlerine Üçüncü Rusya Müslümanları Kongresi tertiplenmiş ve bu sefer Rus Hükümeti'nden resmi izin alınmıştır. Rusya Müslümanlarının organize olduğu ilk resmi toplantı olması nedeniyle Üçüncü Rusya Müslümanları Kongresi son derece önemlidir. Toplantının resmi oluşu, katılımcı sayısını da ilk iki kongreye nazaran bariz bir şekilde arttırmıştır. Bu kongrede üzerinde en çok durulan mesele eğitim olmuştur. Kongrede eğitim konusunda çok önemli kararlar alınmıştır. Bunlar içerisinde en önemlileri bütün Türk okullarında ortak bir eğitimin verilmesi ve bu okullarda zorunlu dilin (tüm Türkleri birleştirmesi

açısından) Türkiye Türkçesi olarak belirlenmesi olmuştur². Ayrıca bu kongrede alınan bir diğer önemli karar da Rusya Müslümanlarının ittifakıyla oluşturulacak parti programının ve tüzüğünün belirlenmesi olmuştur (Devlet, 2011: 145-160). Gaspıralı'nın bu kongrede genel olarak Türklerin aslının neslinin bir olduğu, zaman ve mekân ayrılığı nedeniyle şive ve adetlerimizde uyuşmazlıkların meydana geldiği, bu uyuşmazlıkların Türk topluluklarını birbirlerini anlayamayacak hale getirdiği fakat dil birliğini tesis etmek suretiyle bunun tersine çevrilebileceğine ilişkin sözleri dikkat çekicidir (Aydemir, 2013: 20-21).

İsmail Bey Gaspıralı, sadece Rusya'daki Müslüman Türklerle ilgilenmemiştir. O aynı zamanda hem bütün Türk Dünyası'nın hem de İslam Âleminin dertleri ile dertlenmiştir. Kahire'de bir Dünya Müslümanları Kongresi düzenlemek için giriştiği çaba, onun sadece Türk dünyasına değil İslam âleminin bütününe mal olmuş bir şahsiyet olduğunun en önemli göstergelerinden bir tanesidir. Gaspıralı, bu kongreyi düzenleyebilmek için uzunca bir süre çalışmalar yapmış, hatta Mısır'a bile gitmiştir. Ancak hayalini kurduğu bu kongreyi gerçekleştirememiştir. Yine de böyle bir düşünceye sahip olması ve bu amaç için gayret göstermesi kendi başına bir anlam ifade etmektedir.

İsmail Bey Gaspıralı'nın fikir birliği düşüncesi, ortak Türk kültür birliğine dayanmaktadır. Ona göre dünya üzerinde yaşayan Türkler arasında milliyet şuurunun oluşturulmasının yolu dil ve kültürün birleşmesinden geçmektedir. Bu aşamadan sonra kurulan toplumsal birlik, siyasi ve ekonomik birliklerin yolunu açacak ve Türklerin kalkınmasına katkı sağlayacaktır.

İşte Birlik

İsmail Bey Gaspıralı'nın birlik düşüncesinin en önemli ayağını dil birliğinin oluşturduğu ifade edilmişti. Bununla birlikte Gaspıralı, fikir birliğine de gerek yazılarıyla gerek icraatlarıyla vurgu yapmıştır. Ancak işte birlik meselesine zamanının şartları nedeniyle mesafeli durmuştur. Çünkü onun birlik düşüncesi evvela dil birliğini gerektiriyordu. Fikir ve iş birliği, dilde birlik sağlanmadıkça sağlam bir temele dayanmayacaktı. Gaspıralı'nın bu yönü onun romantik bir milliyetçi olmadığını, fakat son derece gerçekçi ve pratik bir Türk milliyetçisi olduğunun göstergesidir. Onun düşüncesinde, “erişilmesi güç birlikleri bayrak edinmek, mümkün olan birliklerin altyapısını gerçekleştirmeyi de tehlikeye atardı. Kaldı ki, o altyapı olmaksızın daha ilerisi zaten olmazdı.” (Kırımlı, 2004: 58). Gaspıralı, ömrünün son yıllarında İstanbul Türk Ocakları Reisi Hamdullah Suphi Tanrıöver'e bu konudaki düşüncelerini şu şekilde belirtmiştir:

“Bazı düşünceler vardır ki o bize yasaaktır. Onları bizden sonra gelecek nesillere bırakalım, biz manevi birliği yapalım, dilleri birleştirelim. Siyasi birliği başkaları düşünsün.” (Kırımlı, 2010: 47).

² Kongre'de eğitim konusunda alınan kararların detaylı listesi için bakınız: (Devlet, 2011: 147-150)

Sonuç

İsmail Bey Gaspıralı'nın düşünce dünyasında kısa bir seyahate çıkılan bu çalışmada, onun **dilde, fikirde, işte birlik** şeklinde düstur haline getirdiği ve takip eden süreçte bazı değerli Türk milliyetçileri tarafından da benimsenen Türk birliği düşüncesine dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Günümüzde Türk dünyasında yaşanan sıkıntılar, Türk dünyası üzerinde oynanan oyunlar göz önünde bulundurulduğunda, İsmail Bey Gaspıralı'nın fikirlerinin bugün de önemini koruduğu rahatlıkla söylenebilir.

Gaspıralı Türk birliği idealinin altın anahtarını **dilde birlik** olarak sunmuştur. Nitekim Türk topluluklarının yerel lehçelerini milli bir dil haline getirerek, kardeşleri birbirinden ayırmaya yönelik politikalar sonucu Türk dünyasının bugün içine düştüğü durum, Gaspıralı'nın ileri görüşlülüğünün delilidir. Bugünleri görmüş olacak ki, ömrünü dilde birliğini tesis etmeye adanmıştır.

Geçmişte uygulanan siyasetler Türk topluluklarını birbirinden uzaklaştırmış, kardeşler birbirini tanıyamaz hale getirilmiştir. Bunun en büyük sebebi hepsi birer Türk lehçesi olan Özbek Türkçesi, Azeri Türkçesi, Kırgız Türkçesi gibi lehçelerin Özbekçe, Azerice, Kırgızca ve benzeri şekilde isimlendirilerek ve içindeki Türk vurgusu silinerek ayrı bir dil haline getirilmesidir. Benzer şekilde bu topluluklara Özbek, Azeri, Kırgız, Tatar gibi isimler koymak suretiyle topluluklar **yapay milletlere** dönüştürülmüştür. Özünde hepsi yüce Türk milletinin bir parçasıdır. Türkiye'de yaşayan Türkler ne kadar Türk ise onlar da o kadar Türktür. Ancak uygulanan siyasetler sonucu Türklük neredeyse Anadolu coğrafyasına sıkıştırılmak istenmiştir. Gaspıralı'nın izinden yürümek ve yeniden Türklüğü hak ettiği seviyeye taşımak için yapılması gereken evvela bu ayrışmaya son vermek, lehçeleri ve toplulukları Türk çatısı ve kavramı altında birleştirmektir.

Gaspıralı, yukarıda bahsedilen bugün de geçerliliğini koruyan sorunlara karşı Türk topluluklarının lehçeleri arasındaki farkları en aza indirecek şekilde ortak bir Türkçe'nin yollarını aramıştır. Bugün bu ideale ulaşmanın yolu Türk devletlerinin tamamında milli eğitimde ortak bir Türkçe'nin oluşturularak kullanılmasından geçmektedir. Bu sayede bugün birbirini anlamayan kardeşlerin çocukları ve torunları, yarın aynı dil etrafında birleşerek birbirlerini daha rahat anlayabileceklerdir. Bu **ortak dilin** oluşturulmasında bütün Türk topluluklarından dil bilimcilerin beraberce ve aynı heyecanı taşıyarak çalışmaları son derece yerinde olacaktır.

Gaspıralı'nın **Hakikat** mecmuasında paylaştığı şu dizeler, Türk birliği yolunda, manevi kapılarımızın kilitlerini açacak bir anahtar olmalıdır:

*Ey vatan kardaşı, gel sen gayrete
Her hizmete bir hüner muradı haliktir
Al hemen kalemle kitabı gel himmete,
Bin hayvana bir insan hünerle galiptir.
Çünkü farz olmuştur ilim bu ümmete,
Kimge tâbi olmayan kitaba tâbidir.*

*Hünersizlik yakışmaz bizim millete
Bin kılıçka bir kalem daim galiptir.*

KAYNAKÇA

- Akçuraoğlu, Y. (2005). *Türk Yılı 1928*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Akpınar, Y. (2008). *İsmail Gaspıralı Seçilmiş Eserleri 3: Dil-Edebiyat-Seyahat Yazıları*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Akpınar, Y. (2016). *İsmail Gaspıralı Seçilmiş Eserleri 2: Fikri Eserleri*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Aydemir, M. (2013). *Turan Yazgan "Fikirleri- Eserleri"*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Bilgisu, G. (2016). *İsmail Gaspıralı Sudan Mektupları ve Eğitim Anlayışı*. <http://www.gurkanbilgisu.com/2016/01/ismail-gaspıralı-sudan-mektupları-ve-egitim-anlayışı.html> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 25.07.2017).
- Bozkurt, G. S. (2008). *1905-1907 Yılları Rusya Müslümanlarının Siyasi Kimlik Arayışı*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Devlet, N. (2011). *Unutturulan Türkçü, İslamcı, Modernist İsmail Gaspıralı*. Başlık Yayınları.
- Ekinci, Y. (1997). *Gaspıralı İsmail*. Ankara: Ocak Yayınları.
- Hablemitoğlu, N. (2015). *Gaspıralı İsmail*. İstanbul: Pozitif Yayınevi.
- Hekimoğlu, V. S. F. (2009). İsmail Bey Gaspıralı ve Türk Birliği İdeali. *History Studies*. 1(1). 297-317.
- Karataş, Ö. (2016). Osmanlı Basınında İsmail Gaspıralı'nın Vefatı. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*. 3(8). 74-90.
- Kırımlı, H. (2004). İsmail Bey Gaspıralı ve "Birlik" Kavramı Üzerine. H. Kırımlı, B. Tanatar, D. Akarca ve İ. Köremzeli (Edt.). *İsmail Bey Gaspıralı İçin* içinde (s. 55-70). Ankara: Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi Yayınları No:9.
- Kırımlı, H. (2010). *Kırım Tatarlarında Milli Kimlik ve Milli Hareketler (1905-1916)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Pınarer, A. K. (2014). *İsmail Gaspıralı ve Kırım Tatar Milli Hareketi*. İstanbul: 72 Tasarım.
- Saklı, A. R. (2016). Gaspıralı İsmail Bey ve Kırım, *Akademik Bakış Dergisi*. 53. Ocak-Şubat. 265-271.
- Toker, M. (2004). İsmail Gaspıralı ve "Dilde Birlik" Fikri Üzerine. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. 16. 31-45.
- Toksoy, A. (2001). XX. Yüzyıla Girenken Türk Dünyası ve İsmail Gaspıralı. *Orkun Dergisi*. 45, <http://www.kavgamiz.com/orkun/xx-yuzyıla-girerken-turk-dunyasi-ve-ismail-gaspıralı-ii-y487.html> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 14.03.2018).
- Yaman, E. (2002). *İsmail Gaspıralı*. Ankara: Alternatif Yayınları.
- Yazgan, T. (2010). *Türk Dünyasında Dün Bugün Yarın*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

